

BÁNFI SZILVIA

AZ 1577-ES SZIKSZÓI CSATÁT MEGÉNEKLŐ
ISMERETLEN KRÓNIKÁS ÉNEK

Nicolaus Clenardus¹ 1566-os párizsi kiadású görög nyelvtanának megbontott kötet-táblájából a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum munkatársai Muckenhaupt Erzsébet irányításával 14 mű töredékét áztatták ki.

A tartalmi és a tipográfiai vizsgálatok alapján megállapítható volt, hogy a Váradon 1565-ben kiadott Melius-féle *A Szent Iob könyvenek ... igazan valo forditasát*² leszámítva valamennyi a debreceni nyomdában, Török Mihály, Komlós András és Hoffhalter Rudolf közreműködésével készült. A kiáztatott 14 nyomtatvány fele már ismert mű volt: Melius Juhász Péter: *Magiar Praedikatioc...*³ *A Szent Iob könyvenek...* Melius-féle fordítása;⁴ *Articuli ex verbo Dei et lege natvrae...*⁵ címmel a református egyház hittételeinek megfogalmazása érdekében 1567-ben Debrecenben tartott zsinat 74 cikkelye; Szikszai Hellopoeus Bálint *Az egri keresztien ania zent eghaznak...*⁶ írt katekizmusa; Károlyi Péter *Az halalrol fel tamadasrol es az örök eletről haznos, szükseges köníveczke...*⁷ című elmélkedése; Félegyházi Tamás *Az keresztieni igaz hitnek reszeiről valo tanításának* 1579-es⁸ és 1580-as⁹ kiadásai. A maradék hét töredék közül négy nyomtatvány Komlós András officinájában készült.¹⁰ Közülük egy töredék korábbi frásos forrásokból ismert (Károlyi Péter: *Az eg igaz Istenreol es az Iesvs Christusnak eoreok*

¹ Csíksomlyói ferences állomány. Itsz. 2057. Nicolaus CLENARDUS, *Institutiones ac meditationes in graecam lingvam...*, Paris, Andreas Wechel, 1566. [108] 414 [2] fol. – 4°.

² *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600*, BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÁFER István és KELECSÉNYI Ákos munkája, Bp., 1971 (RMNy), 213. Nyomdása az a Hoffhalter Raphael, aki 1565 végén átköltözött Váradra, de személye és korábbi nyomdásztevékenysége meghatározó a debreceni sajtó későbbi működésének megismerése szempontjából.

³ RMNy 194, X füzet, 2–3. lev.

⁴ RMNy 213, teljes D füzet.

⁵ RMNy 226, D füzet, 2–3. lev.

⁶ RMNy 346, G füzet, 2–3. lev.

⁷ RMNy 358, teljes V füzet.

⁸ RMNy 430, teljes M füzet.

⁹ RMNy 454, Kk füzet, 2–3. lev.

¹⁰ Részletes ismertetésük: BÁNFI Szilvia, *Újabb adatlekok Komlós András debreceni tipográfiájának működéséhez = Eklezsia és művelődés*, megjelenés alatt.

*istensegereol es fivsagarol valo praedicationok...*¹¹), míg három (Melius Juhász Péter: *Az fiú is Jehovah*,¹² Szegedi Lőrinc: *A Szentlélek egyenlő Isten, Úr és Jehova*,¹³ *Fons vitae. Az életnek kútfeje*¹⁴) eddig ismeretlen művekről, illetve már számba vett nyomtatvány új kiadásáról tudósít.

A most napvilágra került nyomtatványtöredékek számos fontos új adattal gazdagítják a 16. századi egyháztörténeti, irodalomtörténeti, történettudományi, művelődéstörténeti és nyomdászattörténeti ismereteinket.

Jelen dolgozatunkban a Hoffhalter Rudolf által nyomtatott munkák töredékei közül azt a mind ez ideig ismeretlen krónikásének-részletet kívánjuk ismertetni és közreadni, amely a végvári harcok egyik sikeres epizódját, az 1577-es szikszói hadi eseményeket örökítette meg.¹⁵

Historia

VASTATIONIS...

PER TVRCAS P... *CHRIS-*
TIANIS ORBIS IMP.....

Nouemb: hoc est, In v(?)...

Zikbouiaie, Et cladis o(?)...

...ttes Christianos ád ...

scriptio. Per Petrum *Tasnadi*

Anno Domini *M.D.LXX.VII.*

Ad melodiam: *Jóllehet nagy*
*sokat Boltunk etc.*¹⁶

¹¹ RMNy 277, teljes Aa és Bb füzetek. Napjainkban Károlyi Péter művét csak kéziratos formában olvashatjuk a debreceni Református Kollégium gyűjteményében R 534 jelzet alatt. Kulturális értékeink II. világháborús vesztesége az egykori sárospataki Református Kollégium értékes könyvgyűjteménye, amelyben megtalálható volt Károlyi Péternek e műve is. A *Displaced Books from Sárospatak Calvinist College Library (Hungary) in the Collections of Nizhny Novgorod Regional Research Library: Catalogue*, comp. by E. ZHURAVLEVA, N. ZUBKOV, E. KORKMAZOVA, Moszkva, 1997. című kiadványban Károlyi Péter műve már nem található. A mű egy másik példánya az egykori Kornfeld-gyűjteményben is megvolt, amely ugyancsak Nyizsnyij Novgorodba került. Jelzete: U 16 731.1.

¹² RMNy S 278A, teljes I füzet.

¹³ RMNy S 277A, D füzet, I. lev.

¹⁴ RMNy S 337C, B füzet, 5–7. lev és E füzet, 6–8. lev.

¹⁵ Köszönettel tartozom Szentmártoni Szabó Géznak a szöveg kiegészítéséhez nyújtott segítségéért, továbbá Ács Pálnak és Szabó Andrásnak a Régi Magyar Költők Tára legújabb kötetének vonatkozó jegyzeteibe való betekintésért.

¹⁶ *Répertoire de la poésie hongroise ancienne*, par Iván HORVÁTH, Zsuzsa FONT, György GÁL, János HERNER, Gabriella H. HUBERT, Tamás RUTTNER, Etelka SZÖNYI et István VADAI, Paris, 1992 (RPHA), N° 692 – Jóllehet nagy sokat szoltunk Sándorról (Ilosvai Selymes Péter *Nagy Sándor históriája*, melyet 1548-ban írt; kiadása: Debrecen, 1574); *Régi magyar dallamok tára: A XVI. század magyar dallamai*, írta CSOMASZ TÓTH Kálmán, Bp., 1958 (RMDT I), 95, 195.

1. *Czuda dolgot .....ok, ...*
De most..... ezt halliatoc,
Istent ..... túlli...oc,
Mert iol czelek..... higgyetec.
2. *Merhetetlen Istenek.....*
Kezdeti mert annac .....
Czelekedic.....
.....
3. ....
.....
.....

[A₁a]

- ..... *botsanatot kérni,*
4. .... *Isten io voltából,*
..... *czelekedetiből,*
..... *c hatalmából,*
..... *et kedueből.*
5. .... *mostan czelekedet,*
..... *pogány ellenseget,*
..... *ondoc vetket,*
..... *c ismet öket.*
6. .... *kegyetlen feiedelem,*
..... *az kegyelem,*
..... *betegsègen,*
..... *betegsègen.*
7. .... *a.....,*
..... *k.....en,*
.....
..... *net..n.....*
8. .... *t.....*
.....
..... *ta.....*
.....

9. ....
.....
.....
.....

10. ....
.....
.....

[A₁b]

Ellenne Bollot ö meg öle

11. Az mit egyebektül ö.....
Masnac ollyat nem tulajdon.....
Vęn Birakat igen veret.....
Sokat közüllöc le vagat.....
12. Hatalmassagat így mutatja vala,
Ezzel az neępet mert rettentı vala,
Sokan töllé meg remülttenek vala,
Oroßlannac ötet itelic vala.
13. Gondolattia neki art.....
Czaßar neki atta volna.....
Az Fel földet hodoltassa.....
Czaßartol vöt bottiat ö.....
14. Rut ßidalmatos .....
Az kic feiet ne beß.....
Nemugy.....m akarna.....
Hogy ...az ebec v.....
15. Czak d...c volna.....
De immár az ora m.....
Meg ve..toköc en k.....
Hogy ellen nekic röu.....
16. Az mit gond...e...fog.....
Magyar vitezeket...e em.....
Weli hogy Istennek fel.....
Az földet azért pußtıtın.....

17. Nyughatatlan Ferhat¹⁷ .....ban,
Mindent birni akar k.....ban,

[A₂a]

..... Filec varaban,
.....ent tartomaniában.

18. .... csatara boczatia,
..... probaltattia,
.....en lopattia,
..... minden gondolattia.

19. .... falu az Arnolt¹⁸ vala,
..... azt lakiac vala,
..... gondolkodic vala,
..... hoz rabolhatna.

20. .... harmadic napian,
..... hordoza Czakany,¹⁹
..... kaphata nyiluan,
..... et varaban.

21. .... nagy bizodalma,
..... semmi felelme,
..... hódolt helyre menne.
..... hogy ott lenne.

22. .... csak hamar gyűite,
..... Töröket berze,
.....ről hagyta²⁰ lenne,
..... ki nem érté.

¹⁷ Ferhád béget 1577. július 25-től nevezték ki a füleki szandzsák élére, 1578. december 9-én Pozsegába helyezték át. Dávid Géza szíves szóbeli közlése alapján.

¹⁸ Miskolchoz közel, a Sajó mellett található település, mai neve Arnót. A Borsod megyei helység nevének egykori változatai Arnold, Arnoth alakban fordultak még elő.

¹⁹ TAKÁTS Sándor, *Régi magyar kapitányok és generálisok*, 2. bőv. kiad., Bp., [1928], 346–347. – Csákány Kelemen volt a török sereg hadi kalauza, aki a súlyosan megsebesült Ferhád béget Ajnácskőn bekötöztette, s segítette Fülekre való visszatérésében.

²⁰ Hada.

23. .... mert ő nem közlé,
..... ketten ezt erte,
..... dolgot reite,
..... kinberitte.

24. .... a vala,
..... hát indula,

[A₂b]

Gondolattia neki mely fele volna,
Ne titkolna túllöc kiuanniac vala,

25. Im lasd álnoksagat az Ferhat Beknec,
Nem mere hinni az onnön nepec,
Nem ielente azért aßt ő senkinec,
Mert tudni nekiec azt nem illenec.

26. Haluan ezt fő nepec igy bolnac vala,
Netalam minket veßteni akarna,
Modot keres hogy mint Magyarac adna,
Mert töllönc ez dolgot igen titkolna.

27. Ne iöy monda Ferhat az fő nepeknc,
De hon maradasban veßteg űnenec,
Czak en nepemelis bizony el megyec,
Ez vtual nyiluán berenczet kesértec.

28. Tugyatoc nincz senki hozzanc fokhato,
Keues Magyar az ki fegyuer fokhato,
Azokis varakban mind borultanac,
Czak lönec mikoron ök hirt hallanac.

29. Vißontag azt haluan igy bolnac vala,
Feiünc feiednel hogy drágab nem volna,
De bizony remenseg teged meg czalna,
Mert soc Magyar vitez vegekben volna.

30. Ezckncc inteset semmincc véle,
Keßüle hirtelen egy estuc felé,
Szombaton indüla az Baniác fele,
Akarna oda rabolni ielenté.

31. Mas vtra nagy hirtelen innet tere,

A[3a]

Fö Törökôc kerdec hogy houa menne,
Vtát nekic monda Györ fele lenne,
Mert soc Katona mostan ninczen benne.

32. Etzaka hogy iuta bent Petert ere,
Györ vtat halada Olai Bec²¹ kerde,
Nem ide Györ vara Beknec ielente,
Bek mit czelekédnec senki nem erte.

33. Felele Ferhat harángozast halla,
Monda Bikßon mostan az harang Bolna,
Sok nep azert menne Praedicatora,
O is Szikßon ackor lenni akarna.

34. Wasarlani en ma Szikßon akaroc,
Soc drága marhakat mert ott találóc,
Bankodanac ezen Agac es Bekec,
Mondác Czáfáre Szikßo ne bantanoc.

35. Sokßor ezdolgot kic megkesertettec,
Rementelen ök mind raita veßtettec,
Ezert kazánal sokan büntettettec,
Egy nehany ezeren ackor veretenc.

36. Felele Ferhat attol en nem felec,
Ezt meg czelekedem nyiluán hírlenek,
Velete ... majd ha megterte,
De houa ic...mar el megyek.

37. Ackor híres neues Szikßo piatzan,
Sokadalom vala minden vtáján,
Kereskedő nepec valanak ottan,
Hogy nieresege.....ne.....an.

38. .... vala,

²¹ Alajbég.

[A₃b]

Körös körül minden rendből ott vala,
Szegen Kazdag Nemes Vitéz rend vala,
Batorsagoc azoknac ott nagy vala.

39. Rementelen dolog hertelen iöue,
Ferhat és alaj Bek orozua iöue,
Híre sem volt senkinec hogy iöne,
..... hogy eljöve ackor lön hire.
40. Tizenhârom zászlo allia nép vala,²²
..... indult vala,
..... setget vala,
..... városban vala.
41. .... Szent Márton estin,²³
..... in,
..... in,
..... kelue... in.
42. ... len z..... na..... ja,
..... nép Törö..... kiáltja,
..... fegyuertele..... ja,
... ze ... l... nec... e..... alaja.
43. Remule..... igen..... ag,
..... olatian n..... b..... ag,
... Török..... z l... ság,
..... tu..... l..... ág.
44. ....
.....
.....
.....
45. .... ben,

²² TAKÁTS Sándor, *Rajzok a török világból*, I. Bp., 1915, 367.

²³ A rajztalítás 1577. november 10-én, vasárnap 9 és 10 óra között, a délelőtti istentisztelet alatt történt. A 41. versszakban a kiegészítés vonatkozhat Szent Márton (november 11.) előestéjére, de akkor a szerző nem követett folyamatos időrendet.

[A₄a]

Szalada soc neþ be az kerítésben,
Forgodnac minniaian nagy serensegben,
Vadnac ellenseget hátra veresben.

46. Az Templomban kic berekeþkedenecc,
Azoc álmelkodánac ohaitánac,
Aitot be zarlani alig tudánac,
Szolgalo nepec nem sokan valanac.

47. Az Louag Törökóc elöl futánac,
Kiket Begeen neþec meg czafolanac,
Egy aitora Bekeret ott vonánac,
Puskasoc mindenút hozza állanac.

48. Törökóc ostromra hogy mennecc vala,
Zazlo tarto louat el löttęc vala,
Mastis egy vduarrol eitettec vala,
Amazokat Törökóc el kapiác vala.

49. Deli Deberhàny²⁴ vitez Töröc vala,
Ki az Templom elöt forgodic,
Puska löuestül sebesedet vala,
Louag Töröc innet táuoly ment vala.

50. Dobot úténec, Trombitat fuuánac,
Ostromhoz mindáian hogy keþülnecc,
Zazlot minden fëlöl ott forgatánac,
Az löuestöl ök is igen tartánac.

51. ....[C?]...[!?].....

[A₄b]

RMNy S 409A

[TASNÁDI Péter: Az 1577-es szikszói csata krónikája] Hist[oria] vasta[tionis] per Turcas p... [Chris]tianis orbis imp... Novemb: hoc est, In v... Zikbouiac, Et cladis o(?)...ttes Christianos á...scriptio. Per Pet[rum Tasnádi].

Anno Domini [M.D.LXX.VII.]

²⁴ Demirhán.

[Debrecen 1578? Hoffhalter Rudolf]

A⁴ +? = [4+?] fol. – 4° – Init.

A tudósító ének a korban igen népszerű 4 × 11 szótagú, bokorrímes strófában íródott. Ilosvai Selymes Péter *Nagy Sándor históriájának* nótájára. Az önálló címlap nélkül megjelent nyomtatvány erősen hiányos „A” jelű füzet maradt fenn. Az első levél rektóján szereplő iniciálé és a betűtípusok tanúsága szerint a valószínűleg kis terjedelmű nyomtatvány Hoffhalter Rudolf működésének ideje alatt a debreceni officinában készült. Egykori szerzője az 1577. évi, Szent Márton-napi vásárra törő török támadást és feltehetően a sikeres magyar visszavágást énekelte meg.

Szikszó a Felvidéket az ország központi részeivel összekötő kereskedelmi út mentén fekdűt, s így a Hernád-völgy alsó szakaszának és a Cserehát délkeleti részének gazdasági központjává vált a 16. században. Fülek várának 1554-es török birtokbavételével a hódoltsági terület kiszélesedett, aminek következtében az Abaúj vármegyéhez tartozó Szikszó addigi kedvező helyzete megrendült. Ettől kezdve ugyanis állandósultak a gazdag mezőváros elleni, haszonszerzésből indított török portyázások, melyek rendre az őszi betakarítások vagy az azt követő vásárok időszakában következtek be.

Bár Szikszó 1564-től már biztosan adófizetője volt a török portának,²⁵ az ellene folytatott zsákmányszerző harcok ez idő alatt sem szüneteltek. Ezek sorába tartozott az 1577. évi újabb török támadás is. A korabeli források és a feldolgozások²⁶ szerint az akkori füleki bég, Ferhád vezette nagyszámú török sereg meglepetésszerűen, a délelőtti prédikáció ideje alatt tört rá a védtelen mezővárosra. Szikszón november 10-én, vasárnap kezdődött a másnapi, Szent Márton-napi országos vásár. A mezővárosi kézművesek gazdag áru kínálata és az állattartásukról híres abaúji falvak nagy felhozatala, vagyis a bőséges portéka és a jelentős számú sokadalom csábítóan hathatott a törökökre. Ferhád katonái a vásárt kifosztották, a várost földülták. Az emberek fejvesztve menekültek, s csak keveseknek sikerült a templomban védelmet találni. Az egész napos küzdelem során a török harcosok ugyan a templomkerítésen túljutottak, azonban magát a templomot nem tudták elfoglalni. A bent lévők sikeresen ellenálltak a támadásnak, sőt még érzékeny veszteséget is okoztak támadóiknak. Több török harcost is lelőttek.²⁷ A harc és a rablás az esti órákig folyt. A támadók jelentős mennyiségű áruval és ezer rabszóra fűzött fogollyal távoztak a földült városból. Bár Szikszó távolabb fekdűt a magyar végvári rendszertől, az őt ért ortvátadásnak mégis hamar híre ment. A szendrői várból Claudius a Roussel és Rákóczi Zsigmond indította meg csapatait, míg Kassáról Geszthy Ferenc és Prépostváry Bálint

²⁵ VELICS Antal, KAMMERER Ernő, *Magyarországi török kincstári defterek*, Bp., 1890, II, 313. Tudjuk, hogy 1564. április 23-tól Szikszó adójának jövedelembeszedési jogát Oszmán aga és Musztafa füleki zsoldos lovasoknak engedték át, amit a budai kádi (bíró) helyettese saját pecsétjével erősített meg.

²⁶ SZAMOSKÖZY István *Történeti maradványai 1566–1603*, kiad., bev. SZILÁGYI Sándor, I. Bp., 1876, 196–197; SZEPSI LACZKÓ Máté *Krónikája 1521–1624 = Erdélyi történelmi adatok*, III, szerk., kiad. MIKÓ Imre, Kolozsvár, 1858, 21; ISTVÁNFY Miklós, *Magyarország története 1490–1606*, Debrecen, 1870, 651; TAKÁTS. i. m. (1928), 345–347; TAKÁTS. i. m. (1915), 367–369; KÁRPÁTHY-KRAVJANSZKY Mór, *Rudolf uralkodásának első tíz éve (1576–1586)*, Bp., 1933, 229.

²⁷ TAKÁTS. i. m. (1928), 346; vö. 49. strófa.

katonái érkeztek a szikszóiak segítségére. Erőiket egyesítve rajtaütöttek a Fülekre visszazigyező Ferhád seregén. A Sajó gázlójánál²⁸ lesben álltak, és másfél napi várakozást követően, a kiküldött martalékkal sikeresen lesre csalták a zsákmánnyal megrakott törököket. A magyar csapatok minimális veszteséget szenvedve fényes győzelmet arattak a túlerőben lévő, ám meglepett ellenfélen. Az ütközet az esti órákig, egy erős fényű üstökös megjelenéséig tartott. E természeti jelenség föltűnése a törököket félelemmel töltötte el, ami szintén a magyar győzelmet erősítette.²⁹ Nemcsak kiszabadították a rabságba hurcolt honfitársaikat, de még az elrabolt nagy mennyiségű árut is vissza tudták szerezni, ugyanakkor érzékeny veszteséget okoztak ellenfelüknek. Mintegy 500 török halott maradt a csatatéren, s jelentős számú hadifoglyot ejtettek a magyarok, köztük a sebesült Hüszejn alajbéget,³⁰ kezükre került továbbá 600 ló is.³¹ A zsákmányolt javakat szétosztották az egri, a diósgyőri és az ónodi iskolák és prédikátorok között, de juttattak belőle a török fogságban sínylő katonatársaiknak is.

A végvári vitézek győzelme igen nagy visszhangot váltott ki. Ezt igazolja a krónikás ének maga, továbbá Prépostváry Bálintnak az ütközet másnapján, 1577. november 12-én a királynak küldött levele, melyben beszámol győzelmükről.³²

Az 1577-es szikszói eseményeket taglaló történeti forrásokat a most előkerült krónikás ének részleteivel összevetve megállapítható, hogy e mű szerzője a szemtanú hitelességével verselte meg Ferhád titokban indított szikszói zsákmányszerző hadjáratát. Olyan tényeket említ, amelyek a forrásokat tovább gazdagítják, illetőleg megerősítik. Megtudjuk például, hogy a füleki bég főembereit sem avatta be tervébe:

Gondolatja néki mely felé volna,
Ne titkolná túllök, kívánják vala.

Ím, lásd álnokságát az Ferhát béknek,
Nem meré hinni az önnön népének,
Nem jelenté azért azt ő senkinek,
Mert tudni nékiek azt nem illenék.³³

Ennek oka pedig az lehetett, hogy Ferhád füleki bég ebben az esetben saját célra akarta megcsapolni a gazdag mezőváros jövedelmét. Ezért nem avatta be hadvezéreit tervébe, úti célként félrevezető helyet jelölt meg:

²⁸ Magát a rajtaütés helyszínét a források eltérően közlik. Sajószentpétert említi Szamosközy (196), míg Vadnát nevezi meg Szepesi Laczkó Máté krónikája (21), továbbá a bécsi Hadilevéltárban őrzött – TAKÁTS Sándor által ismertetett (1928, 347) –, 1577. december 1-jén Rueber generális által írt jelentés is.

²⁹ SZAMOSKÖZY, *i. m.*, 196.

³⁰ ISTVÁNFY, *i. m.*, 651. – Hüszejn (Istvánfynál Husszain névalakban fordul elő) volt ekkor a füleki szandzsákban szolgáló javadalombirtokosok parancsnoka.

³¹ TAKÁTS, *i. m.* (1928), 347.

³² TAKÁTS, *i. m.* (1928), 347.

³³ 24–25. strófa.

Fő törökök kérdék, hogy hová menne,
Utát nekik monda, Győr felé lenne,
Mert sok katona mostan nincsen benne.

Étszaka hogy juta, Szentpétert éré.³⁴

Napra pontosan kiderül az is, hogy szombaton indította útnak a seregét.

Készüle hirtelen egy estve felé,
Szombaton indula az bányák felé...³⁵

Csak a krónikás énekből válik világossá, hogy éjjelre Sajószentpéterig jutottak. Amikor főemberei észlelték és jelentették vezérüknek: „Nem ide Győr vára...”, csak akkor tártá fel előttük Ferhád útjuk igazi célját. Ugyanakkor itt is megerősítést kap a támadás már ismert vasárnap délelőtti időpontja.

Felele Ferhát, harangozást halla,
Monda, Szikszón mostan az harang szólna,
Sok nép azért menne prédikációra,
Ő is Szikszón akkor lenni akarna.

Vásárlani én ma Szikszón akarok,
Sok drága marhákat mert ott találok...³⁶

Amikor az „agák és bégek” rájöttek, hogy hadba vonulásuk célja nem a diósgyőri vár elfoglalása vagy újabb felvidéki városok hódoltatása, hanem a Portának adózó Szikszó sarcoltatása, figyelmeztették Ferhádót:

Mondák, császáré Szikszó, ne bántanók.

Sokszor ez dolgot kik megkesertették,
Reméntenlen ők mind rajta vesztettek,
Ezért Kazánál sokan büntetteténk...³⁷

A Sajókazánál elszenvedett korábbi török vereségre való hivatkozás bizonyítja,³⁸ hogy az énekszerző ismerte az 1558-as, első szikszói támadás körülményeit is.

³⁴ 31–32. strófa.

³⁵ 30. strófa.

³⁶ 33–34. strófa.

³⁷ 34–35. strófa.

³⁸ A krónikás ének szerzője itt a Szikszó 1558-as kifosztását és felperzselését követő eseményekre hivatkozik. A zsákmánnyal visszavonuló török csapatok Sajókaza mellett kelték át a Sajó gázlóján, ahol utolérték őket

A forrásokból tudott volt már, hogy a törökök válogatás nélkül támadtak a meglepett városlakókra:

Körös körül minden rendből ott vala,
Szegény, kazdag, nemes vitéz rend vala,
Bátorságok azoknak ott nagy vala.

Reménytelen dolog hertelen jöve,
Ferahát és Olaj bék (= alajbég) orozva jöve...³⁹

A forrásokból ugyancsak ismert, hogy a szikszóiak védelmet remélve a templomba menekültek. Ám azt megint csak a krónikás énekből tudjuk meg, hogy miként védték magukat és akadályozták meg üldözőik bejutását a templomba szorultak.

Szalada sok nép be az kerítésben,
Forgódnak midnyáján nagy serétségben,
Vágnak ellenséget hátra verésben.

Az templomban kik bérekeszke dének,
Azok álmétkodának, óhajtának,
Ajtót bezárlani alig tudának,
Szolgáló népek nem sokan valának.

Az lovag törökök elől futának,
Kiket szegény népek megcáfolának,
Egy ajtóra szekeret ott vonának,
Puskások mindenütt hozzá állának.⁴⁰

Miként ugyancsak a krónikás ének örökölte meg számunkra a templom ostromának körülményeit. A magyarok nemcsak a templomból lötték támadóikat, hanem feltehetően a környező házakból is megkísérelhették felvenni a harcot az ellenséggel. Nem járhattak sikerrel, ugyanis a törökök felszámolták ellenállásukat.

a Bebek György és Telckessy Imre vezette üldöző magyar seregek, s vereséget mértek rájuk. Ismereteit meríthette a szikszói hagyományból, illetve Székely István *Chronica ez vilának yeles dolgairól* című világkrónikájából (Krakkó, 1559), ahol olvashatta: „Veliczán [Velidzsán] bég, a fileki tisztartó [szandzsákbég] megvereték éktelenül Kazánál és Galgócnál Bebek Györgytől és Telekesi Imrétől, a Ferdinánd császár kapitányától, ki négyezer magával, válogatott vitézekkel Szikszó vidékin az erdőhátat elrablották vala, Mindszent havának tizennegyedik napján.” RMNy 156, 237b.

³⁹ 38–39. strófa.

⁴⁰ 45–47. strófa.

Törökök ostromra hogy mennek vala,
Zászlótartó lovat ellőtték vala,
Mást is egy udvarról ejtettek vala,
Amazokat törökök elkapták vala.⁴¹

A forrásokból ismert, amit a krónikás ének megerősít, hogy a megostromoltak érzékeny veszteséget okoztak támadóiknak. Több törökkel együtt megsebesítették a neves harcost, Demirhánt.

Deli Deberhány (= Demirhán) vitéz török vala,
Ki az templom előtt forgódik,
Puskalövéstül sebesedett vala...⁴²

Ezt követően a könnyű fegyverzettel bíró, lovas török sereg, mely nyilván nem készült föl a templom bevételére, rendezte sorait. A korban szokásos módon dob- és trombitaszóra s a csapatzászlók jeladására újabb rohamot indítottak a templom elfoglalására.

Dobot ütének, trombitát fúvának,
Ostromhoz mindnyájan hogy készülnének,
Zászlót mindenfelől ott forgatának,
Az lövéstől ők is igen tartának.⁴³

A Szikszó 1577-es támadásáról hírt adó verses beszámolóknak itt vége szakad.

A töredéken a krónikás ének szerzőjének csak a keresztnéve első három betűje olvasható: „...scriptio per Pet...”, s ugyanakkor a versfők nem mutatnak értelmezhető adatot. Mai ismereteink szerint a 16. században alkotó Péter keresztnévű históriás énekszerzőt, akinek művét a debreceni officina megjelentette, négyet tart számon a magyar irodalomtörténet. Nevezetesen Huszti Pétert, Ilosvai Selymes Pétert, Kákonyi Pétert és Tasnádi Pétert.

Huszti Péter a Maros megyei Gernyeszeg református lelkésze volt. 1582-ben Debrecenben⁴⁴ és Bártfán⁴⁵ jelent meg antik történeti tárgyú verses históriája, *Aeneis azaz az trójai Aeneas herceg dolgai* címmel. Nem tudunk Szikszóhoz kötődő életrajzi vonatkozásáról. Szerzőségét ezért kizárjuk.

Ilosvai Selymes Péter a Szikszót is birtokló Perényi család birtokán, Nagyidán volt iskolamester. 1548-ban itt írta Nagy Sándor hadjáratát bemutató krónikás énekét. 1575-ben Nagybányán tanított, de kapcsolata nem szakadt meg Abaúj megyével. Thury Farkas Pál abaújszántói prédikátor leányának kereszteløjére 1578-ban írta a *Sokféle neveknek*

⁴¹ 48. strófa.

⁴² 49. strófa.

⁴³ 50. strófa.

⁴⁴ RMNy 509.

⁴⁵ RMNy 499.

*magyarázata*⁴⁶ című költeményét. Több művét Komlós András, majd Hoffhalter Rudolf debreceni nyomdája adta ki.⁴⁷ A Szikszót ért támadás élete utolsó szakaszára esett, amikor ő az eseményektől meglehetősen távol, Nagybányán élt, tehát közvetlenül átélte, személyes élménye nem lehetett a történekről. Idős kora is kérdéssé teszi szerzőségét, valamint az is, hogy a szikszói török támadást csak mások beszámolójából ismerhette. Így feltehetően azoknak az apró részleteknek sem lehetett birtokában, amelyeket a krónikatöredékből most megismertünk. Munkásságából egyébként sem ismeretes tudósító krónikás ének. Fennmaradt munkái között történelmi tárgyú krónikás énekeket, verses bibliai históriákat és oktató költeményt találunk.

Kákonyi Péter 1544-ben költött bibliai históriája *Az Asverus királyról és az istenfélő Heszer királyné asszonyról...* az 1554–1556 között Kolozsvárott kiadott Hoffgreff-énekeskönyvben jelent meg.⁴⁸ 1549-ben írt *Historia Astiagis regis et Cyri potentissimi...* című krónikás énekét 1574-ben, Debrecenben Komlós András nyomtatta ki.⁴⁹ Verses bibliai témájú históriája *Az nagy erős Samszónról* először a Hoffgreff-énekeskönyvben,⁵⁰ majd 1579-ben ismét Kolozsvárott,⁵¹ 1596–1599 között pedig Bártfán⁵² látott napvilágot. Életrajzának Szikszóhoz kötődő vonatkozásáról nem tudunk. Az 1577-es események idején, ha még élt, ő is idős korú lehetett. Személyét a szikszói krónika szerzőjeként kizárjuk.

Tasnádi Péter 1575–76-os wittenbergi⁵³ tanulmányait követően biztosan Szikszón tartózkodott. Itt fordította Horatius *Eheu fugaces* kezdetű ódáját, mely Debrecenben kétszer is megjelent históriás énekhez kapcsolt függelékként.⁵⁴ 1582-ben már Makláron volt prédikátor.⁵⁵

Véleményünk szerint a most ismertté vált krónikás ének szerzője nagy valószínűséggel a negyedik, azaz Tasnádi Péter lehetett. Ugyanis ő rendelkezhetett azokkal az ismeretekkel, amelyeket egykoron maga is az credeti helyszínen átélhetett, illetve a Szikszót ért támadást megélt szemtanúk röviddel az eseményeket követően neki közvetlenül, részletesen elmesélhettek. S mint tanult, versfaragó embernek nyilván nem okozhatott neki gondot a magyar végvári vitézek dicsőségét, a portyázó török seregek fölött aratott győzelmet versbe foglalni, a „csuda dolgot” a nagyvilág tudomására hozni. Művével annak műfajából adódóan valószínűleg hamar elkészülhetett,⁵⁶ s a mű gyors megszületését gyors megjelentetés követhette.

⁴⁶ RMNy 690.

⁴⁷ RMNy 265, 338, 339, 339A, 381, 510, 610.

⁴⁸ RMNy 108(17).

⁴⁹ RMNy 341.

⁵⁰ RMNy 108(8).

⁵¹ RMNy 439.

⁵² RMNy 792.

⁵³ THURY Etele, *Iskolatörténeti adattár*. II. Pápa, 1908, 22, 57.

⁵⁴ RMNy 593, 610.

⁵⁵ Az Egri Érsekség Gazdasági Levéltárából közli VOIT Pál: *Magyarország műemléki topográfija*, IX, *Heves megye műemlékei*. III, szerk. DERCSENYI Dezső, VOIT Pál, Bp., 1978, 391.

⁵⁶ Tudjuk, hogy az 1588. október 8-i szikszói csatát megőrkítő krónikás ének szerzője, Tardi György művével már december közepére elkészült.

Tipográfiai szempontból vizsgálva a töredéket megállapítható, hogy a krónikás ének azzal a 119 mm-es húszsorméretű antikva szövegtípussal készült, amelyet először Hoffhalter Raphael alkalmazott 1565-ben Debrecenben,⁵⁷ utóbb váradi és gyulafehérvári kiadványaiban is használt. Fia, Rudolf, aki örökölte apja egykori nyomdai felszerelését, ugyancsak rendszeresen alkalmazta e betűtípust alsólendvai és nedelici kiadványaiban. A betűsor közel tízévi használat során elkopott. Hoffhalter Rudolf 1575-öt megelőzően újraöntötte szövegtípusát. Ugyanis a 119 mm-es antikva betűtípus felújított változatának egy sorozata feltűnik az 1575-ben ismét meginduló szebeni nyomdában,⁵⁸ míg a másik sorozat az 1576-ban Debrecenbe visszatérő Hoffhalter Rudolf kiadványában szerepel.⁵⁹ Mindkét változatban volt eltérés az egykori eredeti szövegtípushoz képest. A Debrecenbe került változathoz hiányzott a magyar nyelvben gyakori *ö* és *ü* hang jelölésére alkalmazott, az eredeti típusban meglévő *o* és *u* betűtest. Hoffhalter Rudolf ennek pótlására az *o*, *o* és *ü* öntvényeket használta, illetve ezek egyes öntvényeit reszeléssel alakította át *ö* és *ü* hang jelölésére alkalmassá. 1577 augusztusát megelőzően az özvegygel kötött házasság révén⁶⁰ hozzájutott Komlós András nyomdájának felszereléséhez. Ez lehetővé tette számára, hogy további változtatásokat hajtson végre az újraöntött szövegtípusban. Nevezetesen a Komlós András nyomdai készletébe tartozó 118 mm-es antikva⁶¹ betűtípusból pótolta a hiányzó *o* és *ü*, valamint a *gy* hang jelölésére a *g* öntvényeket. Az 1577-es kiegészítéseket követően kialakult a 119 mm-es antikva szövegtípus debreceni változata, mely a töredékben is jól fölismerhető.

A töredék első levelének rektóján szereplő 19 × 19 mm-es C betűs iniciálé Komlós András nyomtatványaiban fordult elő elsőként.⁶²

Bár Hoffhalter Rudolftól eddig nem ismertünk 1578-ban kiadott nyomtatványt, a Csikszeredán kiadott szikszói krónika nagy valószínűséggel mégis ebben az évben jelenhetett meg, későbbi megjelentetése esetén ugyanis már aktualitását veszítette volna.

⁵⁷ BÁNFI Szilvia, *Huszár Gál távozása Debrecenből és nyomdakészletének további sorsa*. MKsz. 1986, 13.

⁵⁸ BORSA Gedeon, *Euripidész magyar fordításának 16. századi kiadása*, MKsz. 1998, 45.

⁵⁹ RMNy 367. A nyomtatvány hamis impresszumbely megjelölésével (Kolozsvár) valójában Debrecenben jelent meg. A betűtípus, valamint a vízjelvizsgálatok bizonyítják Hoffhalter Rudolf 1576-os debreceni jelenlétét, amelynek első nyomdaterméke volt a Lévai névtelen széphistóriája.

⁶⁰ Feleségül vette Komlós András özvegyét. Első, már a neve alatt megjelenő debreceni kiadványának, *Aritmetica* című számtankönyvének (RMNy 378) előszavában 1577. augusztus 13-i keltezéssel magát ajánlja „minden keresztyén olvasónak”.

⁶¹ A 118 mm-es antikva szövegtípust egykoron Huszár Gál vásárolta Bécsben Hoffhalter Raphaeltól. Huszár 1562-ben történt távozásakor e betűsorozatot Debrecenben hagyta. Hoffhalter Raphael viszont Bécsből történt menekülését követően az 1564-es esztendőben itt újította föl. Komlós András nyomdakészletének része volt. Özvegye 1577-es kiadványaiban ezt használta. Éppen Hoffhalter Rudolf működése alatt tűnt el végleg a 118A szövegtípus a debreceni nyomtatványokból. A 119A betűtípus pótlására felhasznált *o*, *ü* és *g* betűöntvények bizonyítják, hogy a 118A szövegtípus is biztosan az ő tulajdonába került.

⁶² SOLTÉSZ Zoltánné, *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században*, Bp., 1961, XLIII. 11–17. iniciálé-sorozat tagja.